

ISSN 0972-2335

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਤੁਹਾਨ

ਨਵੰਬਰ 2020

੧੬

ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਗਟਿਆ ਮਿਟੀ ਧੁੰਪ
ਜਗ ਚਾਨਣ ਹੋਆ ॥
ਜਿਉਂ ਕਰ ਸੂਰਜ ਨਿਕਲਿਆ ਤਾਰੇ ਛੱਧੇ
ਅੰਧੇਰ ਪਲੋਆ ॥
ਸਿੰਘ ਬੁਕੇ ਮਿਰਗਾਵਲੀ ਭੰਨੀ ਜਾਏ ਨ
ਪੀਰ ਧਰੋਆ ॥
ਜਿਥੇ ਬਾਬਾ ਪੈਰ ਧਰੇ ਪੂਜਾ ਆਸਣ
ਥਾਪਣ ਸੋਆ ॥
ਸਿਧ ਆਸਣ ਸਭ ਜਗਤ ਦੇ ਨਾਨਕ
ਆਦ ਮਤੇ ਜੇ ਕੋਆ ॥
ਘਰ ਘਰ ਅੰਦਰ ਧਰਮਸਾਲ ਹੋਵੈ
ਕੀਰਤਨ ਸਦਾ ਵਿਸੋਆ ॥
ਬਾਬੇ ਤਾਰੇ ਚਾਰ ਚਕ ਨੌ ਖੰਡ
ਪ੍ਰਿਥਮੀ ਸਚਾ ਢੋਆ ॥
ਗੁਰਮੁਖ ਕਲਿ ਵਿਚ ਪਰਗਟ ਹੋਆ ॥

ਮੁੱਲ 15/-

ਆਨਨਦੀ ਸੰਪਾਦਕ
ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਫੱਗਣ (ਫਲਗੁਣ)

ਫੱਗਣ ਫੱਸੀ ਜਾਨ ਅਜ਼ਾਬਾਂ,
ਇਕ ਜਿੰਦੜੀ ਦੁਖ ਘਨੇਰੇ ਨੇ ।
ਪਾਸਾ ਕੋਈ ਨ ਖਾਲੀ ਦਿਸਦਾ,
ਸੁੱਖ ਪਿੱਛੇ, ਦੁੱਖ ਅਗੇਰੇ ਨੇ ।
ਰਾਤ ਦਿਨ ਕੁਰਲਾਂਦੀ, ਜਾਂਦੀ ,
ਚੀਕਾਂ ਸ਼ਾਮ ਸਵੇਰੇ ਨੇ ।
ਸਾਰੇ ਜਗ ਵਿਚ ਚਾਨਣ ਵੱਸਦਾ,
(ਮੈਨੂੰ) ਦਿਸਣ ਘੁੱਪ ਹਨੇਰੇ ਨੇ ।
ਕੀ ਦੱਸਾਂ ਤੇ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਾਂ,
ਖਾ ਗਏ ਝਗੜੇ ਝੇੜੇ ਨੇ ।
ਕਸ਼ਟ ਉਠਾਂਦੀ ਜੀਅਂਦੀ ਫਿਰਦੀ,
ਇਹ ਆਪੂ ਦਿੱਤੇ ਤੇਰੇ ਨੇ ।
ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘਾਂ ਹੁਣ ਆ ਜਾਉ ਜਾਨੀ,
ਬਿਨ ਤੇਰੇ ਕਠਿਨ ਬਸੇਰੇ ਨੇ ।

ਫਗਨ (ਫਲਗੁਣ)

ਫਗਣ ਫਸੀ ਨਾਲ ਅਜ਼ਾਬਾਂ,
ਇਕ ਜਿੰਦੜੀ ਦੁਖ ਘਨੇਰੇ ਨੇ ।
ਪਾਸਾ ਕੋਈ ਨ ਖਾਲੀ ਦਿਸਦਾ,
ਸੁੱਖ ਪਿੱਛੇ, ਦੁੱਖ ਅਗੇਰੇ ਨੇ ।
ਰਾਤ ਦਿਨ ਕੁਰਲਾਂਦੀ ਜਾਂਦੀ,
ਚੀਕਾਂ ਸ਼ਾਮ ਸਵੇਰੇ ਨੇ ।
ਸਾਰੇ ਜਗ ਵਿਚ ਚਾਨਣ ਵਸਦਾ,
(ਮੈਨੂੰ) ਦਿਸਣਾ ਘੁਪ ਹਨੇਰੇ ਨੇ ।
ਕੀ ਵਸਾਂ ਤੇ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਾਂ,
ਰਖ ਗਏ ਝਗੜੇ ਝੇੜੇ ਨੇ ।
ਕਈ ਉਠਾਂਦੀ ਜੀਅਂਦੀ ਫਿਰਦੀ,
ਇਹ ਆਪੂ ਦਿੱਤੇ ਤੇਰੇ ਨੇ ।
ਸਾਂਤੋਖ ਸਿੰਘਾਂ ਹੁਣ ਆ ਜਾਓ ਜਾਨੀ,
ਬਿਨ ਤੇਰੇ ਕਠਿਨ ਬਸੇਰੇ ਨੇ ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ

ਸੰਪਾਦਕ (ਆਨਰੋਗੀ)

ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਐਮ.ਏ. (ਸੰਗੀਤ, ਪੰਜਾਬੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ), ਪੀਐਚ. ਡੀ

ਸਹਿਯੋਗੀ

ਸ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ

- ▲ ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਵਿਚਾਰ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਾਦਕ ਜਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ ਦਾ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।
- ▲ ‘ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ’ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਪੱਤਰ ਨੰ: ੮/੮/੬੦ ਮਿਤੀ ੨੦/੨/੬੧ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਹੈ।

ਚੰਦੇ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

- ▲ ਦੇਸ਼: ਇਕ ਕਾਪੀ : 15 ਰੁਪਏ
- ▲ ਦੇਸ਼ ਸਾਲਾਨਾ ਚੰਦਾ : 150 ਰੁਪਏ
- ▲ ਜੀਵਨ ਮੈਂਬਰ ਚੰਦਾ: 1500 ਰੁਪਏ
- ▲ ਵਿਦੇਸ਼ : ਸਲਾਨਾ ਚੰਦਾ INR1500
- ▲ ‘ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ’ ਲਈ ਡਰਾਫਟ, ਮਾਇਕ ਸਹਾਇਤਾ, ਚਿੰਠੀ-ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਰਚਨਾਵਾਂ ਭੇਜਣ ਲਈ ਪਤਾ:-

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ (ਰਜਿ.)
422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ 160 015
ਫੋਨ : 0172-2772660, 098140 53630
e-mail: drjagirsingh@gmail.com

Website : <http://www.amritkirtan.com>

ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਧਾਨ ‘ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ’ ਨੇ
ਸਿਰਜਣਾ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼ ਅਤੇ ਸਟੇਸ਼ਨਰੀ
ਸ਼ੋਅਰੂਮ ਨੰ: 443, ਮੌਤੇ, ਸੈਕਟਰ 70, ਮੁਹਾਲੀ
(ਫੋਨ : 0172-4782705, 98150-72197) ਤੋਂ ਛਪਵਾ ਕੇ
422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ

ਫੁੱਲ- ਕਵੀ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਟਾ-2

ਮਿੱਤਰ ਅਸਾਡੜੇ ਸੇਈ 2

ਸੰਪਾਦਕੀ : ਕਰਉ ਬੇਨੰਤੀਆ -
ਨਾਨਕ ਬਧਾ ਘਰੁ ਤਹਾਂ ਜਿਥੇ ਮਿਰਤੁ ਨ ਜਨਮੁ ਜਗਾ 3

ਬਿਨੁ ਕੱਠੈ ਕੈਸੇ ਗਾਵਨਹਾਰੀ
ਬੀਰ ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ 5

ਗਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਲੋਕ ਗਾਇਨ
ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਦਰਭ
ਪਰਮਿੰਦਰ ਕੌਰ 8

ਅਲੋਪ ਹੋ ਰਹੀ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਕਿੰਗ ਕਿੱਸਾ-ਗਾਇਕੀ
ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ 13

ਸੁਰ ਲਿਪੀ -ਰਾਗ ਕੇਦਾਰਾ-ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਚੌਪੜਾ 20

ਸੁਰ ਲਿਪੀ ਵਾਲਾ ਸਬਦ ਅਤੇ ਅਰਥ ਟਾ-3

Donations to **AMRIT KIRTAN TRUST** are eligible for relief u/s 80 G of Income-Tax Act, 1961 (43 of 1961) vide CIT/-I/ CHD/Tech./ 80-G/ 2008-939 dated 19-05-2008 valid upto 31/03/2012 and now valid in perpetuity, Cheques/Drafts should be sent in the name of **AMRIT KIRTAN TRUST** payable at Mohali. Donations can also be sent by money order at the address **AMRIT KIRTAN TRUST** (Regd.) 422, Sector 15-A, Chandigarh-160015. The Donations can be made by Electronic Transfer also. The bank details are : **AMRIT KIRTAN TRUST** Saving Bank A/c No. 65079603302, IFSC : SBIN0018141 in the State Bank of India, Phase 3B2, Mohali Punjab Branch. After such a Deposit, please inform us your Name and Address as also the deposit details to enable us to send you the receipt.

ਮਿਤ੍ਰ ਅਸਾਡੜੇ ਸੇਈ

(ਆਉ ਚਰਚਾ ਕਰਿਏ)

(Dear all ji. let us discuss .. why we like music? you can give answer in English punjabi hindi. psychologically, socially physically etc. Send your answer with name mobile and place. It will be published in magazine Amrit kirtan...best Regards Dr Jagir Singh Chandigarh)

ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਬਦ ਬਢਾ ਮਧੁਰ ਔਰ ਕਲਪਨਾ ਸ਼ਕਤਿ ਸੇ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਅਰਥਾਤ् ਸਾਮ ਗੀਤ ਦਿਵਾ ਔਰ ਨਾਦ ਬ੍ਰਹਮਪਰਕ ਹੈ। ' ਬ੍ਰਹਮਾਨਨਦ ਸਹੋਦਰਮ् । ਧਨ੍ਯ ਹੈਂ ਵੇ ਦਿਵਾ ਆਤਮਾਏਂ , ਜੋ ਸੰਗੀਤ ਸਾਧਨਾ ਮੌਲੀਨ ਹੈਂ।

ਸੰਗੀਤ ਮੌਲੀਨ ਵੇਂ 3 ਅੰਗ ਹੈਂ – ਗਾਧਨ, ਵਾਦਨ ਔਰ ਨ੃ਤਿ । ਤੀਨਾਂ ਕਾ ਅਪਨੇ ਸਥਾਨ ਪਰ ਮਹਤਵ ਹੈ ਪਰ ਗਾਧਨ ਕਾ ਸਥਾਨ ਸਬਸੇ ਊਪਰ ਹੈ। ਵਾਦਨ ਔਰ ਨ੃ਤਿ ਤੱਥਾਂ ਨੀਚੇ ਹੈ।

ਮੁੜੇ ਬਹੁਤ ਪਹਲੇ ਸੇ ਹੀ ਸੰਗੀਤ ਕਾ ਸ਼ੌਕ ਰਹਾ ਹੈ। ਪਹਲੇ ਸ਼ਾਸ਼ਵੀਧ ਸੰਗੀਤ ਕਾ ਅਭ്യਾਸ ਕਿਯਾ ਫਿਰ ਭਜਨ ਔਰ ਤਪਸ਼ਾਸ਼ਵੀਧ ਗਾਧਨ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿ ਰੁਚਿ ਬਢੀ।

ਸਰਕਾਰੀ ਸੇਵਾ ਸੇ ਨਿਵੂਲ ਹੋਨੇ ਕੇ ਬਾਦ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿ ਰੁਝਾਨ ਪੈਦਾ ਹੁਆ। ਚਣਡੀਗੜ੍ਹ ਸੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਨੇ ਵਾਲੀ ਪਤ੍ਰਿਕਾ 'ਅਮ੍ਰਤ ਕੀਰਤਨ' ਨੇ ਇਸੇ ਸ਼ਿਖਰ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਯਾ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਕੀ ਇਸ ਕ੍ਰਮਿਕ ਯਾਤਰਾ ਨੇ ਵਿਭਿੰਨ ਮਾਧਯਮਾਂ ਨੇ ਮੁੜੇ ਗਤਿਸ਼ੀਲ ਰਖਾ ਹੈ। ਜਿਨ ਪੁਸ਼ਟਕਾਂ ਨੇ ਮੁੜੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਿਯਾ ਹੈ, ਉਨਮੈਂ ਅਮ੍ਰਤ ਕੀਰਤਨ, ਹਾਥਰਸ ਸੇ ਸੰਗੀਤ ਪਤ੍ਰਿਕਾ 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ' ਵਿਸ਼ੇ਷ਾਂਕ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਦਰਪਾਨ ਪ੍ਰੋਫੇਸਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਹ ਜੀ, ਰਾਗਾਂਜਲਿ ਸਾਂ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਹ ਜੀ, ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਵਿਲਖਣਤਾ ਡਾਂ ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ ਜੀ ਮੁਖਾਂ ਹੈਂ। ਸਿਕਖ ਪਥ ਕੇ ਮਹਾਨ ਕੀਰਤਨਕਾਰ ਡਾਂ ਜਗੀਰ ਸਿੰਹ ਜੀ, ਡਾਂ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਹ ਜੀ, ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਹ ਜੀ ਸੇ ਲੇਕਰ ਭਾਈ ਓਂਕਾਰ ਸਿੰਹ ਜੀ ਤਕ ਆਤਮ ਰਸ ਮੌਲੀਨ ਵਾਲੇ ਹੈਂ।

ਬੁੰਦ ਸਾਗਰ ਕੀ ਬਰਾਬਰੀ ਤੋ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਤੀ ਪਰ ਸਾਗਰ ਮੌਲੀਨ ਹੋਕਰ ਸਾਗਰ ਰੂਪ ਤੋ ਬਨ ਹੀ ਸਕਤੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਕੇ ਯਹੀ ਭਾਵ ਪਰਬ੍ਰਾਹਮ ਮੌਲੀਨ ਹੋਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਸਹਾਯਕ ਬਨ ਜਾਤੇ ਹੈਂ।

ਡ. ਭਾਗੇਨਦਰ ਸਿੰਹ ਠਾਕੁਰ
ਮੋਬਾਇਲ 09418258603
ਜਾਗੇਨਦਰ ਨਗਰ (ਹਿਮਾਚਲ)

ਨਾਨਕ ਬਧਾ ਘਰੁ ਤਹਾਂ ਜਿਥੇ ਮਿਰਤੁ ਨ ਜਨਮੁ ਜਰਾ

ਆਪਣੇ ਕੀਰਤਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਗ੍ਰਹਿ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਕੀਰਤਨ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ—

ਭਵਨੁ ਸੁਹਾਵੜਾ ਧਰਤਿ ਸਭਾਗੀ ਰਾਮ। ---

ਜਿਥੇ ਨਾਮੁ ਜਪੀਐ ਪ੍ਰਭ ਪਿਆਰੇ॥ ਸੇ ਅਸਥਲ ਸੋਇਨ ਚਉਬਾਰੇ॥

ਭਲੀ ਸੁਹਾਵੀ ਛਾਪਰੀ ਜਾ ਮਹਿ ਗੁਨ ਗਾਇ।

ਘਰ ਮੰਦਰ ਹਟਨਾਲੇ ਸੋਹੇ ਜਿਸੁ ਵਿਚਿ ਨਾਮੁ ਨਿਵਾਸੀ ਰਾਮ।

ਬਹੁ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸ਼ਬਦ ‘ਲਖ ਖੁਸੀਆ ਪਾਤਿਸਾਹੀਆ ਜੇ ਸਤਿਗੁਰੁ ਨਦਰੁ ਕਰੇਇ’ ਗਾਇਨ ਕਰਦਿਆਂ ਜਦੋਂ ਆਖਰੀ ਤੁਕ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਮਨ ਉਸ ਵਿੱਚ ਅਟਕ ਜਾਂਦਾ। ‘ਨਾਨਕ ਬਧਾ ਘਰੁ ਤਹਾਂ ਜਿਥੇ ਮਿਰਤੁ ਨ ਜਨਮੁ ਜਰਾ’। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਇਥੇ ਕਿਹੜੇ ਘਰ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਜਨਮ ਮਰਨ ਬੁਢਾਪਾ ਦੁਖ ਸੁਖ ਤਾਂ ਲੱਗੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ‘ਘਰ’ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਗੂਗਲ ਉੱਤੇ ਘਰ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਨਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕਮਾਲ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਮਝ ਆਈਆਂ।

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ‘ਡਾਕਟਰ ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ’ ਵਾਲੇ ਲੱਗਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੇਰੇ ਇੱਕ ਮਿੱਤਰ ਸਜਣ ਸਿੰਘ ਕਿਸ਼ਨ ਪੁਰੀ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਪਿੰਡ ਬਪਰੋਰ ਦਾ ਨਾਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲਗਾਉਂਦੇ। ਮੈਂ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਪਿੰਡ ਨਾਲ ਮੋਹ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਪੈ ਰਿਹਾ। ਮੇਰਾ ਜਨਮ 1948-49 ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜਾ ਘਰ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਉਸ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਸਮੇਤ ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਤੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਪਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਗੋਬਿੰਦ ਪੁਰੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਇਤਨੀ ਵਾਰੀ ਸੁਣੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਇਸ ਭਾਵਨਾਂ ਨਾਲ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਉਸ ਥਾਂ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਬਪਰੋਰ ਦੀ ਇਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਯਾਦ ਉਦੋਂ ਦੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੀਜੀ ਅਤੇ ਚੌਥੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪਿੰਡ ਲੋਹਖੇੜੀ ਚਲੇ ਗਏ। ਫਿਰ ਅੰਬਾਲੇ ਇੱਕ ਕੁਆਟਰ ਵਿੱਚ ਰਹੇ। ਫਿਰ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਇੱਕ ਮਕਾਨ ਵਿੱਚ ਰਹੇ। ਫਿਰ ਪਿੰਡ ਮਾਠਖੇੜਾ, ਫਿਰ ਅੰਬਾਲੇ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਫਿਰ ਸਰਹੰਦ, ਫਤਹਿਗੜ੍ਹਸਾਹਿਬ, ਪਟਿਆਲੇ ਤੇ ਫਿਰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ। ਸੋਲਾਂ ਸਤਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤਕ ਇਤਨੀਆਂ ਥਾਂਵਾਂ ਘੁੰਮ ਲਈਆਂ ਕਿਧਰੇ ਮੋਹ ਨਹੀਂ ਪਿਆ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ 1976 ਤੋਂ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ‘ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਾਲੇ’ ਕਰਕੇ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਪਿੰਡ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਨੇੜਲੇ ਰਿਸਤੇਦਾਰ ਤਾਇਆ ਜੀ ਦੇ

ਲੜਕੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਛੁੰਘਾਈ ਨਾਲ ਸੋਚੀਏ ਤਾਂ ਹਰ ਘਰ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਰਾਸਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਦੇ ਮਰਦੀ ਨਹੀਂ। ਲੋੜ ਉਸ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਘਰ ਨਾਲ ਮੋਹ ਅਤੇ ਘਰ ਤੋਂ ਵੈਰਾਗ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਾਖੀ 'ਵਸਦੇ ਰਹੋ ਤੇ ਉਜ਼ਝ ਜਾਓ' ਦੀ ਵੀ ਯਾਦ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ੇਅਰ ਵੀ ਯਾਦ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ਬੂ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਵੀ ਉਦਾਸੀਆਂ ਤਾਂ ਕਰਦੇ ਹੀ ਰਹੇ ਪਰ ਨਿਵਾਸ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਤਲਵੰਡੀ, ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਰ ਅਤੇ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਪਟਨੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਪਾਊਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ ਨਾਦੇੜ ਵਿਚ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਘਰ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਥਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ਜਦੋਂ ਵੀ ਅਸੀਂ ਜਿਥੇ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਸਾਡਾ ਘਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸੇ ਘਰ ਦੀ ਹੀ ਸੁਖ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ। ਉਹ ਘਰ ਜੇ ਸੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਵੀ ਸੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕਥਨਾਂ ਨੂੰ ਤਤਕਾਲੀਨ ਘਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਰਕੇ ਵੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਵਾਕ ਹੈ 'ਘਰਿ ਸੁਖਿ ਵਸਿਆ ਬਾਹਰਿ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ'। ਸ਼ਾਇਦ ਦਲਾਈ ਲਾਮਾ ਵੀ ਇਸੇ ਘਰ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ—A loving atmosphere in your home is the foundation for your life.—

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਘਰ ਦੇ ਕਈ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਘਰ ਦੇ ਅਰਥ ਮਨੁੱਖੀ ਹਿਰਦਾ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਅਰਥ ਵਿਸਥਾਰ ਹੀ ਹੈ। ਜੇ ਘਰ ਦੇ ਅਰਥ ਅਸੀਂ ਸਮਾਜਕ ਘਰ ਹੀ ਲੈ ਲਈਏ ਤਾਂ ਵੀ ਬੜੇ ਕਮਾਲ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਹਾਉਸ ਅਤੇ ਹੋਮ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਘਰ ਅਤੇ ਮਕਾਨ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਮਕਾਨ ਤਾਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਛਤ ਨਾਲ ਬਣੇ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਘਰ ਇਹ ਘਰ ਦੇ ਜੀਅਂ ਨਾਲ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਨੂੰ ਉਤਮਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਅਤੇ ਘਰ ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਦਾ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅੰਗ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਉਸ ਦੇ ਘਰਾਂ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਤੋਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਖਰੀ ਸਲੋਕ ਹੈ—

ਕਬੀਰ ਜਉ ਗ੍ਰਹੁ ਕਰਹਿ ਤ ਧਰਮੁ ਕਰੁ ਨਾਹੀ ਤ ਕਰੁ ਬੈਰਾਗੁ ।'

ਇਹ ਘਰ ਹੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਧਰਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮਨੁੱਖੀ ਗੁਣ ਅਤੇ ਔਗੁਣ ਘਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸਬੰਧਤ ਹਨ। ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਲੋਭ ਮੋਹ ਹੰਕਾਰ ਈਰਖਾ ਆਦਿ ਔਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਘਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਘਰ ਬਾਰੇ ਇਹ ਵੀ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ— ਸਭ ਕਿਛੁ ਘਰ ਮਹਿ ਬਾਹਰਿ ਨਾਹੀ। ਬਾਹਰਿ ਟੋਲੈ ਸੋ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਹੀ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਘਰ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਇੱਕ ਵਡੇਰੇ ਲੇਖ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਅਜੇ ਸੇਰੀ ਸਮਰਥਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ—

ਭੁੱਲ ਚੁੱਕ ਖਿਮਾ

ਬਿਨੁ ਕੰਠੈ ਕੈਸੇ ਗਾਵਨਹਾਰੀ ॥

ਬੀਰ ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਗੁਰਮਤ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਹਰ ਗੁਰਸਿੱਖ ਦੇ ਚੇਤਨਤਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਸਿੱਖ ਸਿਮ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਕਣ-ਕਣ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਯਾਦ ਵਾਂਗ ਹੀ ਸਮਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੇ ਸੁਰ-ਕ੍ਰਮ ਦੇ ਪੈਂਡੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਹੀ ਅਰੰਭ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਜਦੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਸੀ: “ਮਰਦਾਨਿਆ ਰਬਾਬ ਉਠਾਇ, ਬਾਣੀ ਆਈਐ,” ਜਦੋਂ ਤੀਕਰ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਰਬਾਬ ਦੀਆਂ ਤਰਬਾਂ ਨੂੰ ਛੋਹਿਆ ਤਦ ਤੱਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸੁਰ ਦੇ ਰੁਹਾਨੀ ਅਲਾਪ ਵਿੱਚ ਗਵਾਚ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਹ ਹੈ, ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸੁਰ-ਸੰਗਮ ਦੀ, ਇਬਤਦਾਈ ਪਟ-ਕਥਾ। ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਮੂਲ ਉਤਪਤੀ ਦਾ ਸ੍ਰੋਤ ਵੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਦੇ ਨਕਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ। ਜਿਕਰ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਇਸ, ‘ਦ੍ਰਿਸ਼ ਬਿਤਤਾਂਤ’ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਪੰਜ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਪੁਰਾਨਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸੁਰ-ਸੰਗਮ ਦੇ ਅਨੰਦ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਨੁਭਵੀ ਪਾਤਰ ਵੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਹੀਂ! ਸਗੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਆਪ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਚਰਨ-ਬੰਦਨਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੀ ਕਥਾ-ਵਾਰਤਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੀ ਪਾਠਕਾਂ ਪਾਸੋਂ ਅਨੁਮਤੀ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ। ਪਿਛਲੇ ਕੁੱਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ, ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਗਾਇਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ, ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਉੱਤਮਤਾ ਵਿੱਚ, ਪੁਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜ਼ਵਾਲ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਚੌਂਕੀ ਭਰ ਰਹੇ ਰਾਗੀ, ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਮੇਂ ਦਾ ਰਾਗ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੁਰ ਤੋਂ ਬੇਧਿਆਨ ਹੋ ਜਾਣਾ ਜਾਂ ਅਲਾਪ ਦੇ ਸੁਰ ਆਰੋਹਣ ਦੌਰਾਨ ਬੇਸੁਰ ਹੋ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਆਮ ਜਿਹਾ ਵਰਤਾਰਾ ਬਣਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਵਰਤਾਰੇ ਜੇ ਲਗਾਤਾਰਤਾ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰਦੇ ਰਹਿਣ ਤਾਂ ਇਸ ਉਕਾਈ ਨੂੰ, ਹੋਰ ਅਣਗੋਲਿਆ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਅਜਿਹਾ ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਸਮੇਂ, ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਪੱਧਰੀਆਂ ਦੀ ਸਹੀ ਵਿਧਾ ਤੋਂ ਖੁੰਝ ਜਾਣ ਕਾਰਨ, ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਸਰਵਨ ਕਰਨ ਸਮੇਂ, ਵਿਸਮਾਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਓਤ-ਪੋਤ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਰੂਹਾਨੀ ਟਿਕਾਓ ਵਿੱਚ ਅਚਨਚੇਤ ਖਲਲ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪਾਵਨ ਪਵਿੱਤਰ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ;

ਬਿਨੁ ਬਾਜੇ ਕੈਸੇ ਨਿਰਤਿਕਾਰੀ ॥ ਬਿਨੁ ਕੰਠੈ ਕੈਸੇ ਗਾਵਨਹਾਰੀ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ-੧੧੪੦)

(ਭਾਵ: ਜਿਵੇਂ ਸਾਜ਼ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾ, ਨਰਿਤ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਰੀਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸੁਰੀਲਾ ਗਾਇਨ ਵੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ)

ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਪ੍ਰਸਾਰਣ ਟੀ.ਵੀ ਚੈਨਲ ਰਾਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤਦ ਤੋਂ ਦੇਸ਼-ਵਿਦੇਸ਼ ਬੈਠੀਆਂ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ, ਢੂੰਘੀ ਆਸਥਾ ਨਾਲ, ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਸਰਵਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਉਤਕਿਸ਼ਟ ਪੁਰਨੂਰ ਮਾਹੌਲ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿੰਨੀ ਉਕਾਈ ਵੀ ਬੇਅਦਬੀ ਤਸਵੀਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਥਮ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਸਥਾਨ ਹੈ, ਇਹ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ, ਸਰਵਉਚਿਤਮ ਪੁੱਜਾ ਸਥਲ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦੀ ਆਖਰੀ ਪਨਾਹਗਾਹ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਵਿੱਚ ਇਸਦੇ ਤੁਲ ਹੋਰ ਕੋਈ ਅਸਥਾਨ ਨਹੀਂ। ਇਸਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਨੂੰ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵਿਖਿਆਤ ਕਰਨ ਸਮੇਂ, ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦਿਆਂ ਇੰਝ ਫੁਰਮਾਇਆ ਸੀ; ਡਿੱਠੇ ਸਭੇ ਥਾਵ ਨਹੀਂ ਤੁਧੁ ਜੇਹਿਆ ॥

ਬਧੋ ਪੁਰਖਿ ਬਿਧਾਤੈ ਤਾਂ ਤੂ ਸੋਹਿਆ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ ੧੩੬੨)

(ਅਰਥਾਤ : ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਦੇਖੇ ਹਨ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਜੇਹਾ ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਹੋਰ ਕੋਈ ਅਸਥਾਨ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ 'ਪੁਰਖਿ ਬਿਧਾਤੈ' ਭਾਵ ਦਾਤੇ ਪੁਰਖ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬੱਧਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਨਿਸਚੇ ਕਾਰਨ ਇਹ ਅਸਥਾਨ (ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ) ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਹੋਇਆ ਹੈ)

ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਸੰਤੋਖਜਨਕ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਜਿਹੇ ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਅਸਥਾਨ ਤੇ, ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿੱਚ, ਕੁੱਝ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਕਾਰਨ, ਪੁਰੋਂ ਹੀ ਸੁਰ ਤੇ ਸਪਤਕ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਸਨਾ ਤੋਂ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਗਾਇਨ, ਸਰਵਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ, ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਉੱਤਮ ਵਿਸਮਾਦੀ ਅਨੰਦ ਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਟਿਕਾਓ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਵਰਨ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸੀਮਾਂ ਤੇ ਬਾਹਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਤੇ ਮਹਾਤਮ ਹੀ ਏਹੋ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੋਝੀ ਤੇ ਸੁਰਤੀ, ਦੁਨਿਆਵੀ ਝੁਮੇਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੋਂ ਆਰ-ਪਾਰ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਅਨੰਦਮਈ ਅਨੁਭਵ ਵਿੱਚ ਗਵਾਚ ਜਾਵੇ, ਜਿੱਥੋਂ ਰੋਮ-ਰੋਮ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸਰੋਦੀ ਧੂਨ ਵਿੱਚ ਓਤ-ਪੋਤ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਇਸ ਸੁਖਮਈ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਇੱਕ ਪਹਿਲੂ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣ ਰਹੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁੱਝ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥੇ, ਜੋ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ੀ ਪਰਕਿਰਿਆ ਰਾਹੀਂ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਉਹ ਖੁਦ ਹੀ ਉਖੜੇ ਹੋਏ ਤੇ ਏਧਰਉਪਰ ਗਵਾਚੇ ਹੋਏ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਬਦ ਚੌਂਕੀ ਵਿੱਚ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਰੂਹਾਨੀ ਅਨੰਦ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਵਿੱਚ, ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਸੁਰ ਦਾ ਕੋਈ ਆਪਸੀ ਸੁਰਮੇਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਅਜੇਹੀ ਵਿੰਡਬਣਾ ਵੀ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥਾ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਮਸੁਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਜਿਹੇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਗਾਇਨ ਵਿੱਚ ਸਮਤਾਲ, ਮਿੱਠੀ ਸੁਰ ਜਾਂ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਰਿਆਜ਼ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਤੁਰ੍ਹੀ ਸਾਫ਼ ਡਲਕਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਬੁਲੰਦ ਅਜ਼ਮਤੀ ਮਰਿਆਦਾ ਦੀ ਦਿਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਸਿਖਾਂਦਰੂ ਰਾਗੀ ਜਥਿਆਂ ਨੂੰ, ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਅਨੁਮਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਤਾਂ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਹੁਨਰੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਸਿਖਰ ਦੀ, ਤਾਮੀਲ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਹੈ, ਸਿਖਾਂਦਰੂ ਰਾਗੀ ਜਥਿਆਂ ਦੇ ਰਿਆਜ਼ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ, ਪ੍ਰਯੋਗਾਤਮਿਕ ਸਥਲ ਨਹੀਂ।

ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਅਤੇ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਸਿਆਰ ਵਿੱਚ ਆਏ ਜਵਾਲ ਲਈ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸ਼ੇਮਣੀ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ, ਕੀਰਤਨ ਸਬ ਕਮੇਟੀ ਵੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਚੋਣ, ਕੀਰਤਨ ਸਬ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਛਾਨਣ ਪਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸੰਤੋਖਜਨਕ ਹੈ ਕਿ ਕੀਰਤਨ ਸਬ ਕਮੇਟੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਫੈਸਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜਿਹੇ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਰਾਗ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਉੱਚ-ਦੁਮਾਲੜੇ, ਪ੍ਰਭੁੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਹਰ ਵਿਧਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਸਮਝਾਉਣ ਦਾ ਹੁਨਰ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸਰਦਾਰ ਤੀਰਥ ਸਿੰਘ ਇੱਲੋਂ ਵੀ ਇਸ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੈੱਡ ਗ੍ਰੰਥੀ, ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਵੀ ਇਸ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹਨ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਜਥਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਨਿਘਾਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੀ ਕੀਰਤਨ ਸਬ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਚੋਣ ਪਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਵੀ, ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਪੱਖਪਾਤ ਦੀ ਵਿਧੀ ਨੇ, ਗ੍ਰਹਿਣ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਆਖਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਉਲੱਤੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਕੌਣ ਦੇਵੇਗਾ?

ਸ਼ੇਮਣੀ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਸਬ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਨਿਮਰਤਾ ਸਾਹਿਤ ਅਰਜ ਹੈ;

੧. ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀਆਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸੂਚੀ ਦੀ ਪੁਨਰ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਕੇ, ੧੦੩ ਰਾਗੀ

ਜਥਿਆਂ ਦੀ ਇਸ ਬੇਢੱਬੀ ਅਤੇ ਬੋਝਲ ਸੂਚੀ ਦੀ, ਤੁਰੰਤ ਬਣਦੀ ਕਾਂਟ-ਛਾਂਟ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਪੂਰੇ ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਲਈ ਸਾਰੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀਆਂ ਡਿਊਟੀਆਂ ਦੀ ਵੰਡ, ਸਮਾਂ ਸਾਰਨੀ, ਵਾਰੀਬੰਦੀ ਦਾ ਮੁਕੰਮਲ ਵੇਰਵਾ, ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਹਿਤ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਵੈਬਸਾਈਟ ਤੇ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਇਹ ਡਿਊਟੀ ਰੋਸਟਰ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਸੰਗਰਾਂਦ ਦਿਹਾੜੇ ਤੋਂ ਲਾਗੂ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਵਰਨਣ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ੧੧ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਜਥੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜਿਸਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੁਣ ਵਧ ਕੇ ੧੦੩ ਤੱਕ ਅਪੜ ਗਈ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਬੋਝਲ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ, ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਵਿਸਮਾਦੀ ਗਾਇਨ ਵਿੱਚ, ਮਿਆਰ ਪੱਖੋਂ ਨਿਘਾਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਗੀ ਜਥਿਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚਕਾਰ ਵੀ ਖਾਹ-ਮਖਾਹ ਭੱਦੇ ਟਕਰਾਓ ਦੀ ਸਥਿੱਤੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਅਵਧੀ ਲਗਪਗ ੨੦ ਘੰਟੇ ਬਣਦੀ ਹੈ ਇਸ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਕੀਰਤਨ ਨਿਰਧਾਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਿਆਰੀ ਮਾਪਦੰਡ ਅਨੁਸਾਰ ੩੫ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰਾਗੀ ਜਥਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ।

੨. ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਜਥਿਆਂ ਦੀ, ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਰਕਿਰਿਆ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਮਿਤ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਵਿਧਾ ਅਨੁਸਾਰ, ਗ੍ਰੇਡਬੰਦੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਗ੍ਰੇਡਬੰਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਤਰਤੀਬ ਅਨੁਸਾਰ ਕੇਵਲ ‘ਉੱਤਮ ਸ੍ਰੇਣੀ’ ਭਾਵ ਗ੍ਰੇਡ-੧ ਦੇ ਰਾਗੀ ਜਥਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੇਡਬੰਦੀ ਅਨੁਸਾਰ ਗ੍ਰੇਡ -੨ ਤੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਰਾਗੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਬੇਹਤਰੀ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਲਈ, ਵਧੇਰੇ ਰਿਆਜ਼ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦੇ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਤੀਜੀ ਸ੍ਰੇਣੀ ਭਾਵ ਗ੍ਰੇਡ-੩, ਪਰਖ ਅਧੀਨ ਸਿਖਾਂਦਰੂ ਰਾਗੀਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਬਣਾਈ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਸਬ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਰਖ ਸਮਾਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਜੋ ਪਰਖ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਰ-ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਰਾਹਣ ਯੋਗ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੋਲਕ ਤੇ ਭਾਰ ਮੰਨ ਕੇ ਸੇਵਾਮੁਕਤ ਕਰ ਦੇਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ।

੩. ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਨੂੰ, ਤਤਕਾਲ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਾਗ ਜਾਂ ਚੋਣਵਾ ਸ਼ਬਦ, ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਪ੍ਰਭਾ ਤੁਰੰਤ ਬੰਦ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਵਰਤਾਰਾ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਪਰੀਖਿਆ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਵਾਜਬ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਦਰਬਾਰ ਹੈ, ਇਹ ਪਰੀਖਿਆ ਕੇਂਦਰ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਦੇ ਰੁਹਾਨੀ ਅਦਬ ਅਤੇ ਮਰਿਆਦਾ ਦਾ ਹਰ ਸੁਰਤ ਪਾਲਣ ਕਰਨਾ, ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘਾਂ, ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ, ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਅਫਸੋਸ ਨਾਲ ਕਹਿਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ ! ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਆਪਣੇ ਸੰਸਥਾਗਤ ਪਤਨ ਦੇ ਅੱਖੀਰਲੇ ਪੜਾਅ ਤੇ ਪੱਜ ਗਈ ਹੈ। ਧਰਮ ਅਸਥਾਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸੰਸਥਾ, ਜੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਜ਼ਿੱਲਤ ਵਿੱਚ ਗਰਕ ਹੋ ਕੇ, ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਗੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਦਸਤੂਰਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ, ਚਲਾਕੀਆਂ ਅਤੇ ਬੇਈਮਾਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗਰਕ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਫੇਰ ਚੰਗੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਉਮੀਦ ਰੱਖਣਾਂ, ਮਹਿਜ਼ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੋਖ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਰਫਰਾਜ਼ ਸ਼ਾਇਰ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਇਸ ਨਿਘਾਰ ਵਾਲੀ ਸਥਿੱਤੀ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀਨਾਮਾ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ;

ਅਂ ਹਜ਼ੂਮਿ ਬਦ ਕਿ ਸ਼ੈਤਾਨੀ ਬਵਦ

ਆਕਬਤ ਅਜ ਵੈ ਪਸ਼ੇਮਾਨੀ ਬਵਦ ॥

(ਅਰਥਾਤ : ਜਦੋਂ ਪਾਪੀ ਬਿਰਤੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਬੇਅਸੂਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਢਾਣੀ ਦੀ ਸੁਰਤ ਤੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਸਵਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਦ ਫੇਰ ਅਜਿਹੇ ਦੂਸ਼ਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਅੰਤ, ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਪਛਤਾਵਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੈ)

ਸਾਬਕਾ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ, ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ, ਪੰਜਾਬ

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਲੋਕ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਦਰਭ

ਪਰਮਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਸੰਗੀਤ ਕਲਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸੁਰ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬਲ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਮਧੁਰ ਸੁਰ ਅਤੇ ਇਕਸਾਰ ਲੈਅ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੇ ਗੰਡਲਦਾਰ ਤਾਣੇ-ਬਾਣੇ ਨੂੰ ਸ਼ਾਤਮਈ ਸਰੂਪ ਬਖਸ਼ਦੀ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਅਲੋਕਿਕ ਰੂਪ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਤਮਕਤਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਧਰਮ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਯੋਧਿਆਂ, ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਤੇ ਨਾਇਕਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਇਹਨਾਂ ਲਾਸਾਨੀ ਬਲਿਦਾਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਹਿਬਾਨ ਦੁਆਰਾ ਆਰੰਭੀ ਅਤੇ ਵਿਗਸੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਧਾ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿਧਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਤਮ ਹੈ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਬਹੁਪਾਸਾਰੀ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਤੋਂ ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮੱਤ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਉਸ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੰਚਾਰਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਉੱਤਮ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ:

“ਗੁਰਮਤਿ ਉੱਚੇ ਉੱਚੀ ਪਉੜੀ
ਗਿਆਨ ਰਤਨਿ ਹਉਮੈ ਮਾਰੀ ਹੋ।”

(ਮਾਰੂ 3, ਸੋ-7, 1050)

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੰਚਾਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕਾਵਿ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉੱਤਮ ਵਿਧਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਸੰਪੂਰਣ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ। ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜਾਂਗੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

“ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ
ਵਿਚ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਜਾਂ
ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਤੀ ਤੋਂ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।”

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਮੁੱਢ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨੇ ਬੰਨਿਆ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਮਾਜਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਅਤੇ ਆਤਮਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਬਲਸ਼ਾਲੀ ਯਤਨ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸਿਧਾਂਤਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ-ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੰਗੀਤਮਈ ਵਿਧਾ ਰਾਹੀਂ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜੋ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਧਾ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਅੰਕਿਤ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ‘ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ’ ‘ਖਸਮ ਕੀ ਬਾਣੀ ਜਾਂ ਗੁਰ

ਕੀ ਬਾਣੀ' ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ,

“ਪੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਆਈ।

ਤਿਨਿ ਸਗਲੀ ਚਿੰਤ ਮਿਟਾਈ।”

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ: ਪੰਨਾ, ੬੨੯)

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਆਰੰਭ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੌਰਾਨ ਹੋਇਆ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਉਪਜੀ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਅਧਿਆਤਮਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਅੰਦੇਲਨ ਨੂੰ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਉੱਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਦੁਆਰਾ ਸਾਧਾਰਨ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦੁਆਰਾ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਚਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ, ਖੇਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕ-ਮਿੱਕ ਹੋਏ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸੱਚੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਚਾਰਿਤ ਕੀਤਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸੱਭਿਆਤਾ ਤੇ ਲੋਕਿਕ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਰੂਪ ਦੁਆਰਾ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਜੋ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਧਾ ਦਾ ਵੱਡਮੁੱਲਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਗਾਇਨ ਸੈਲੀਆਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਧਾ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਅਦੁੱਤੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਧਾ ਵਜੋਂ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗੀਤਕ ਵਿਧਾ ਦਾ ਖਾਸ ਗੁਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਅਧਿਆਤਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਉੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕਬਿੰਬ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਭਿਆਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਉਥੋਂ ਦਾ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮ ਵਿੱਚ ਢਾਲਿਆ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਗਾਇਨ ਸੈਲੀਆਂ ਦੀ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ।

ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਅਧਿਆਤਮਕ ਲੋਕ ਗਾਇਨ ਸੈਲੀਆਂ ਦੀ ਉਪਜ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਜੋ ਸੰਤ, ਭਗਤ, ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਅਧਿਆਤਮਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਆਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਲੋਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਬਾਣੀ ਰਚ ਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ ਲਿਖਦੇ ਹਨ: “ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜਨ-ਸਾਧਾਰਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਤਮਕ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜੋ ਸੰਤ, ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਕਰਮ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਨਿੱਤਰੇ ਉਹ ਵਧੇਰੇ ਛੋਟੀਆਂ ਜਾਂਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੱਤ-ਗਿਆਨ ਆਪਣੇ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਅਨੁਭਵ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੋਕ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਸਗੋਂ ਲੋਕ-ਸੈਲੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਧਾਰਮਕ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ।” ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਜਨ ਸਧਾਰਨ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਸਰਲ ਮਾਰਗ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਰਚਿਤ ਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਲੋਕ ਅੰਗ ਦੀਆਂ ਗਾਇਨ ਸੈਲੀਆਂ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੰਧ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਾਇਨ ਸੈਲੀਆਂ ਵਿਚਲੇ ਪ੍ਰਤੀਕ, ਬਿੰਬ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਤਾ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸੰਕੇਤ ਹਨ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਗਾਇਨ ਸੈਲੀਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ।

ਅਲਾਹੁਣੀ: ਅਲਾਹੁਣੀ ਅਜਿਹਾ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਭਾਵ ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਕਰੁਣਾਮਈ ਹੈ ਇਸ ਗਾਇਨ ਸੈਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਰਲਾਪ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

**“ਗੁਣਿਅਹ ਕੰਤ ਮਹੇਲੀਹੋ ਪਿਰੁ ਸੇਵਿਹੁ ਸਬਦਿ ਵੀਚਾਰ।
ਅਗਵਣੀਵੰਤੀ ਪਿਰੁ ਨਾ ਜਾਣਈ ਮੁਠੀ ਰੋਵੈ ਕੰਤ ਵਿਸਾਰਿ।”**

(ਗੁ।ਗ੍ਰੰ।ਪੰਦ੩)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਅਲਾਹੁਣੀ ਗਾਇਨ ਰੂਪ ਨੂੰ ਰਾਗ ਵਡਹੰਸ ਅਧੀਨ ਗਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੱਥ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ। ਡਾ। ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

**“ਵਡਹੰਸ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਨੋ ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ ਦਰਜ ਹਨ
ਪੰਜ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀਆਂ ਅਤੇ ਚਾਰ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਦੀਆਂ ਹਨ।”**

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਇਸ ਲੋਕ ਸੈਲੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਭਾਵੇਂ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਲੋਕ ਸੰਸਕਾਰ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਰੁਣਾ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਸੋਗ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਕੁਰੁਣਾਮਈ ਭਾਵ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਇਸ ਸੈਲੀ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਥੋਂ ਅਧਿਆਤਮਕ ਭਾਵ ਨਜ਼ਰ ਆਉਦਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਬਿੰਬ ਸਾਫ਼ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਘੋੜੀਆਂ: ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚਲਾ ਗਾਇਨ ਰੂਪ ਘੋੜੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਛਾਣਦੇਹੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਇਸ ਲੋਕ ਗਾਇਨ ਰੂਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਰਚਨਾ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਇਸ ਲੋਕ ਸੈਲੀ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

**ਗੁਣ ਰਾਮ ਰਾਏ ਮਨਿ ਸੁਭਾਹ ਹਰਿ ਗੁਰਮਤਿ ਮਨਿ ਧਿਆਇਆ।
ਜਨ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰੀ ਦੇਹ ਘੋੜੀ ਚੜ੍ਹਿ ਹਰਿ ਪਾਇਆ।**

(ਗੁਰੂ।ਗ੍ਰੰਥ: ਪੰਨਾ, ੫੨੬)

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਇਹ ਲੋਕ ਅੰਗ ਦੀ ਗਾਇਨ ਸੈਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ।

ਬਾਰਾਮਾਹ: ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਲੋਕ ਅੰਗ ਦੀ ਗਾਇਨ ਸੈਲੀ ਬਾਰਾਮਾਹ 12 ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ (ਸਾਖੀ 57) ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੁਆਰਾ ਰਚੀ ਬਾਰਾਮਾਹ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਸੰਦਰਭ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ,

“ਤਬ ਸੰਗਹਿ ਲਗੀ ਸਬਦੁ ਗਾਵਣਿ ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ

ਤਬ ਬਾਬਾ ਵਿਸਮਾਦ ਦੈ ਘਰਿ ਆਇਆ।
 ਤਿਤੁ ਮਹਲਿ ਹੁਕਮੁ ਹੋਇਆ, ਰਾਗ ਤੁਖਾਰੀ ਕੀਤਾ,
 ਬਾਬਾ ਬੋਲਿਆ ਬਾਰਾਮਾਹ ਰਾਤਿ,
 ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ ਹੋਆ। ਚਲਾਣੈ ਕੈ ਵਖਤਿ।”

ਸੋਹਿਲਾ: ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਦੀ ਖਾਸ ਸਿਫਤ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਗੁਣ-ਗਾਣ ਕਰਨਾ ਸੋਹਿਲੇ ਗਾਉਣਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੋਹਿਲਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੋਕ ਅੰਗ ਹੈ। ਗੁਰ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਸੋਹਿਲਾ ਰਚਨਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਰਜ ਹੈ।

ਜੈ ਘਰਿ ਕੀਰਤ ਆਖਿਐ ਕਰਤੇ ਕਾ ਹੋਇ ਬੀਚਾਰੇ॥
 ਤਿਤੁ ਘਰਿ ਗਾਵਹੁ ਸੋਹਿਲਾ ਸਿਵਰਿਹੁ ਸਿਰਜਨਹਾਰੇ॥ 2 ॥
 ਤੁਮ ਗਾਵਹੁ ਮੇਰੇ ਨਿਰਭਉ ਕਾ ਸੋਹਿਲਾ॥
 ਹਉ ਵਾਰੀ ਜਿਤੁ ਸੋਹਿਲੈ ਸਦਾ ਸੁਖ ਹੋਇ॥
 (ਗਊੜੀ ਪੂਰਬੀ ਦੀਪਕੀ: 1.4-1,12)

ਸੋਹਿਲਾ ਬਾਣੀ ਰੂਪ ਲੋਕ ਅੰਗ ਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਗਾਇਨ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਰਹਿਰਾਸ ਦੇ ਪਾਠ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਾਰ: ਵਾਰ ਲੋਕ ਕਾਵਿ ਦਾ ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਨਾਇਕ ਦੀ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਦਾ ਜੱਸ ਗਾਉਣਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਢਾਡੀ ਗਾਇਕ ਵਾਰਾਂ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਢਾਡੀ ਕਹਿ ਕੇ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਇਹ ਤੱਥ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਉਜਾਗਰ ਹਨ:

“ਹਉ ਢਾਡੀ ਵੇਕਾਰ ਕਾਰੈ ਲਾਇਆ।”

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਵਾਰ ਗਾਇਨ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਡਾ। ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, “ਇਸਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਅਧਿਆਮਤਕ ਮਾਰਗ ਤੇ ਚੱਲਣ ਵੇਲੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਮੋਹ ਮਾਇਆ, ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।”

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ 22 ਵਾਰਾਂ ਦਰਜ ਹਨ ਅਤੇ 9 ਵਾਰਾਂ ਉੱਪਰ ਧੁਨੀ ਸਿਰਲੇਖ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਰਚਿਤ ਵਾਰਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਦਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੰਕੇਤ ਹਨ। ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਲਿਖਦੇ ਹਨ,

“ਟੁੰਡੇ ਅਸਰਾਜੇ ਦੀ ਵਾਰ ਅੱਜ ਤੋਂ॥

ਲਗਭਗ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਪੁਰਾਤਨ ਵਾਰ ਹੈ,
 ਇਸ ਵਾਰ ਦੀ ਧੁਨੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ
 ਦਾ ਅਟੁੱਟ ਅੰਗ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵਾਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ
 ਸਫਰ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।”

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਉਪਰੋਕਤ ਲੋਕ ਗਾਇਨ ਸੈਲੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅੰਜੂਲੀ, ਬਿਰਹੜੇ ਬਿਤੀ ਆਦਿ

ਗਾਇਨ ਸੈਲੀਆਂ ਵੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹਨ ਜੋ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚੋਂ ਵਿਗਸੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਖਵਾਈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਸੰਚਾਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋਇਆ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਵਿਸ਼ੇ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥਕ ਨੂੰ ਬਾਬੂਬੀ ਛੋਹਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਲੋਕ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਵਸਾਉਣ ਲਈ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ।

ਉਪਰੋਕਤ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਸੰਗੀਤਕ ਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਕਣ-ਕਣ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਫਿਜ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇਸਦਾ ਅਨਹਦ ਨਾਦ ਸਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਖੋਜਾਰਬਣ
ਸੰਗੀਤ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ
ਮੋਬਾਈਲ : 9872602656

ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

1. ਸਮਾਜਕ, ਵਿਗਿਆਨ ਪੱਤਰ, ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 2012
2. ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤੇ ਪਾਸਾਰ, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 2012
3. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਮਹਿਮਾ ਕੋਸ਼, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 1999
4. ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਸ਼ਵਕੋਸ਼, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 2002

ਅਲੋਪ ਹੋ ਰਹੀ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਕਿੱਸਾ-ਗਾਇਕੀ

ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ

ਹਰੇਕ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਕਲਾਵਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਸੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਉਪਜੀਆਂ ਅਤੇ ਲੋਕ ਰੁਚੀ ਅਨੁਸਾਰ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਕੁਝ ਕਲਾਵਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਤੋਂ ਗਜ਼ਲ, ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਤੋਂ ਠੁਮਰੀ, ਟੱਪਾ, ਕੱਵਾਲੀ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਫਿਲਮੀ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਪ੍ਰਭਾਵ (ਫ਼ਾਰਸੀ ਮਸਨਵੀ) ਅਧੀਨ ਕਿੱਸਾ-ਕਾਵਿ ਦੀ ਉਪਜ ਹੋਈ ਜੋ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਕੇ ਉੱਭਰੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਜਿੰਦਾ ਰੱਖਣ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਗੀਤ ਜਗਤ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਰਾਗ ਅਤੇ ਤਾਲ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵੰਨਗੀਆਂ ਪ੍ਰਚਾਲਿਤ ਹਨ ਜਿੰਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿੱਸਾ-ਗਾਇਕੀ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਮਹਿਕ ਸਮਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਅਜੋਕੀ ਕਾਵਿਕ ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਗਾਇਕੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਗੰਧਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਫਿਰ ਵੀ ਕਿੱਸਾ-ਗਾਇਕੀ ਉਹ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈ ਜਿਸ ਅੰਦਰ ਅੱਜ ਵੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਗਾਇਕੀ ਦੇ ਵਹਾਅ ਅੰਦਰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸੰਗੀਤਕ ਲਹਿਰਾਂ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਹਾਅ ਕੇ ਲੈ ਤੁਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਚਾਰੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ (ਨਾਥ ਪਰੰਪਰਾ, ਗੁਰਮਤਿ ਪਰੰਪਰਾ, ਸੂਫ਼ੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅਤੇ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਪਰੰਪਰਾ) ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲ ਸਮੇਂ ਅਕਬਰ ਦੇ ਰਾਜ (1556-1605 ਈ।) ਦੇ ਪਟਵਾਰੀ ਦਮੇਦਰ ਗੁਲਾਟੀ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਵੰਨਗੀ ਕਿੱਸਾ-ਕਾਵਿ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਪਰਮਾਰਥ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪੁਰਾਤਨ ਰਿਸ਼ਟ-ਪੁਸ਼ਟ ਦਰਖਤ ਵਾਂਗ ਲੰਮੀਆਂ ਅਤੇ ਡੂੰਘੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਾਲੀ ਕਿੱਸਾ-ਗਾਇਕੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਤੇ ਲੰਮੇਰੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਗੀਤ ਜਗਤ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ। ਕਿੱਸਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦੌਰ ਸਮੇਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਬੋਲ ਕੇ ਹੀ ਸੁਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਬੈਂਤ ਛੰਦ ਦੀ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਰਵਾਨਗੀ ਨਾਲ ਕਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਗਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਵਾਪਰਿਆ ਹੈ ਉਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਕਥਾਵਾਂ ਬਣ ਕੇ ਸਮੱਗਰੀ ਵਜੋਂ

ਕਿੱਸਾ-ਗਾਇਕੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਿੱਸਾ-ਗਾਇਕੀ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਪ੍ਰੀਤ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਬੀਰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਜਾਂ ਕ੍ਰਿਤ ਵੰਚਿਤ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਜੋ ਇਸ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।

ਕਿੱਸਾ-ਗਾਇਕੀ: ਕਿੱਸਾ ਅਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਕੋਸ਼ਗਤ ਅਰਥ ਹਨ: ਕਹਾਣੀ, ਸਰਗੁਜ਼ਸ਼ਤ, ਬਿਆਨ, ਅਫਸਾਨਾ, ਕੰਮ, ਮੁਕੱਦਮਾ, ਝਗੜਾ ਆਦਿ। ਸਿੱਧੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਿੱਸਾ ਉਹ ਲੰਮੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਾਇਕ ਅਤੇ ਨਾਇਕਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮ ਕਥਾ ਜਾਂ ਬੀਰਤਾ ਨੂੰ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ‘ਕਿੱਸਾ’ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਫਿਰ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਕਿੱਸਾ-ਕਾਵਿ ਦਾ ਜੋ ਰੂਪ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਸ ਉਪਰ ਫਾਰਸੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਕਿੱਸਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗੀਤਕ ਲੈਏਹੂਕ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚਲੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਚਾਰ ਚੰਨ ਲਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਹੀ ਨੁਹਾਰ ਛੱਡਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗਾਇਕੀ ਆਪਣੀ ਆਕਰਸ਼ਕ ਤੇ ਰੌਚਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਾਲੀ ਵਾਰਤਕੇ ਗਾਇਕੀ ਨਾਲ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮੰਤਰ ਮੁਗਧ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੋਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਉੱਗਲੀ ਫੜ ਕੇ ਤੋਰੀਦਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਗਾਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਪਰੰਪਰਿਕ ਧੁਨਾਂ, ਪਰੰਪਰਿਕ ਪਹਿਰਾਵੇ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਿਕ ਚੱਲੀਆ ਰਹੀ ਅਖਾੜਾ ਪਰੰਪਰਾ ਅਧੀਨ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਧਾ ਨੂੰ ਕਿੱਸਾ-ਗਾਇਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿੱਸਾ-ਗਾਇਕੀ ਦਾ ਸਰੂਪ ਸਿੱਧਾ-ਸਾਦਾ ਤੇ ਬਹੁਤ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗਾਇਕੀ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਸਾਰੀਆਂ ਵੰਨਗੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰਤਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਆਜ਼ਾਦ ਕਿੱਸਾ-ਗਾਇਕੀ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਆਨੰਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇਣ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸੋਮਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਗਾਇਕੀ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਜਾਂ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅੰਡਬਰ ਦੀ ਕੋਈ ਝਲਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਗਾਇਕੀ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਗਹਿਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਛੋਹਣ ਲੱਗੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੀ। ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਪੱਖੋਂ ਸਰਲ ਅਤੇ ਸੁਭਾਵਿਕ ਕਿੱਸਾ-ਗਾਇਕੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵੰਨਗੀਆਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਵੱਖਰਾ-ਵੱਖਰਾ ਸਰੂਪ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜੋ ਲੋਕ ਸਾਜ਼ ਇੱਕ ਵੰਨਗੀ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਦੂਸਰੀ ਵੰਨਗੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ, ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਕਿੱਸਿਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਗਤ ਸਰੂਪ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਹੀ ਹਨ। ਸਮਾਂ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵੀ ਰਾਗਾਂ ਵਾਂਗ ਇਹਨਾਂ ਕਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਗਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿਸਚਿਤ ਸਮਾਂ ਸਿਧਾਂਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਧੂੰਨ ਦੇਹਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਮਿੱਠੇ ਸੁਮੇਲ ਵਾਲੀ ਇਹ ਗਾਇਕੀ ਨੈਤਿਕ, ਅਧਿਆਤਮਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਗਾਇਕੀ ਦੇ ਕਾਵਿ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਸਰੂਪ ਕਦੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਜਟਿਲ ਜਾਂ ਗੰਭੀਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਅੰਦਰੂਨੀ/ਬਾਹਰੀ ਕਾਰਕ ਜਿਵੇਂ

ਕਈ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਤਰਾਸੇ, ਸੰਵਾਰੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਡੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੀ ਕਿੰਗ ਗਾਇਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਹੋਰਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵੰਨਗੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਨਿਵੇਕਲੀਆਂ ਅਤੇ ਵੱਖਰੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਦੂਸਰੀਆਂ ਵੰਨਗੀਆਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਚੱਲ ਰਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪੌਪ ਗਾਇਕੀ ਨਾਲ। ਕਿੰਗ ਗਾਇਕੀ ਖੁਸ਼ਕ ਮਾਰੂਬਲਾਂ ਵਿਚ ਉੱਗਿਆ ਕਾਵਿ-ਕੇਸ ਦਾ ਉਹ ਸੂਹਾ ਫੁੱਲ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ਾਹੀ-ਬਾਗਾਂ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਸੁਗੰਧ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਮਾਸ ਵਾਲਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਕਿੱਸਾਕਾਰੀ ਅਤੇ ਕਿੰਗ ਗਾਇਕੀ ਦਾ ਆਮ ਹੀ ਗਾਇਨ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ, ਪ੍ਰਸੰਗ ਅਤੇ ਕਾਵਿ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਭਰਪੂਰ ਕਿੰਗ ਗਾਇਕੀ ਵਿਚ ਐਨੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਨਾਇਕ-ਨਾਇਕਾਵਾਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਸਰੋਤਿਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਇੰਨ-ਬਿੰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਬਣਤਰ ਪੱਖੋਂ ਕਿੰਗ ਸਾਜ਼ ਦਾ ਅਕਾਰ ਤੂੰਬੀ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਅਤੇ ਤੂੰਬੇ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੂੰਬੀ ਅਤੇ ਕਿੰਗ ਵਿਚਕਾਰ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਤੂੰਬਾ ਲੋਕੀ, ਕੱਢੂ, ਬਿਲ ਜਾਂ ਨਾਰੀਅਲ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੁੰਦਾ ਪ੍ਰੰਤੂ ਤੂੰਬੇ ਦਾ ਇਹ ਭਾਗ ਲੋਕੀ ਜਾਂ ਕੱਢੂ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੂੰਬੇ ਦਾ ਇਹ ਹਿੱਸਾ ਤੂੰਬੇ ਵਿਚ ਤੂੰਬੀ ਅਤੇ ਕਿੰਗ ਤੋਂ ਵੱਡਾ, ਕਿੰਗ ਵਿਚ ਤੂੰਬੇ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਪ੍ਰੰਤੂ ਤੂੰਬੀ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਅਤੇ ਤੂੰਬੀ ਦਾ ਇਹ ਭਾਗ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤਿੰਨਾਂ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਆਕਾਰ, ਭਾਂਤ ਅਤੇ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਫਰਕ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਅੰਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਟਾਵੇਂ-ਟਾਵੇਂ ਤੂੰਬੇ ਵਿਚ ਇੱਕ ਤਾਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਤੂੰਬਿਆ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਤਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਤੂੰਬੀ ਅਤੇ ਕਿੰਗ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸਾਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਭਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਕਿੰਗ ਸਾਜ਼ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤਿੰਨ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਇਹਨਾਂ ਤਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘਟ ਕੇ ਦੋ/ਇੱਕ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ। ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿੰਗ ਉੱਤੇ ਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਗਾਇਕ ਇਸ ਸਾਜ਼ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਮੀਆਂ ਤਾਨਸੇਨ ਨਾਲ ਵੀ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। ਲੰਬਾਈ ਪੱਖੋਂ ਦੋਹਾਂ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਸਾਜ਼ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਰ ਪੱਖੋਂ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਤੂੰਬੇ ਨਾਲੋਂ ਪਤਲੀ ਅਤੇ ਤੂੰਬੀ ਨਾਲੋਂ ਮੋਟੀ। ਯਮਲੇ ਜੱਟ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਫੁਲਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤੂੰਬੀ ਦੀ ਇੱਕ ਤਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਰ ਲੰਬਾਈ ਪੱਖੋਂ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸਾਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਅਤੇ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਰ ਪੱਖੋਂ ਉੱਚੀ ਤੇ ਪਤਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਕਹਿ ਲਿਆਂ ਜਾਵੇ ਕਿ ਦੋਤਾਰਾ ਤੂੰਬੇ ਤੋਂ ਕਿੰਗ ਦੀ ਅਤੇ ਕਿੰਗ ਸਾਜ਼ ਤੋਂ ਤੂੰਬੀ ਦੀ ਕਾਢ (Invention) ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਤਾਂ ਕੋਈ ਅਤਿਕਰਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।

ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਕਿੰਗ ਗਾਇਕੀ ਵਿਚ ਕਿੰਗ ਸਾਜ਼ ਵਜਾਉਣ

ਮਰਕੀਦਾਰ ਪੱਕੀਆਂ ਤੇ ਸੁਰੀਲੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ, ਰੰਗਦਾਰ ਰਮਾਲਾਂ ਤੇ ਫੁੰਮਣਾਂ ਨਾਲ ਸਜਾਵਟ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਾਜ਼, ਚਿੱਟੇ ਸਫੈਦ ਕੱਪੜੇ, ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਤਰੀਕਾ, ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼, ਲੋਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਮੁਖਾਤਵ ਹੋਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਅਤੇ ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਹਾਵ-ਭਾਵ ਆਦਿ ਤੱਤ ਕਿੱਸਾ-ਗਾਇਕੀ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਚਾਰ ਚੰਨ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਿੱਸਾ-ਗਾਇਕੀ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਸੁਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਨ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਇਕੱਲੇ ਸੁਰ ਨੂੰ ਵਜ਼ਨ ਜਾਂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਮਹੱਤਤਾ ਜਾਂ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਰਵਾਨਗੀ ਭਰਪੂਰ ਇਹ ਗਾਇਕੀ ਰਾਗ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਧੁਨ ਅਤੇ ਲੈਅ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਕਿੱਸਾ-ਗਾਇਕੀ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਾਂਗ ਬਹੁਪਰਤੀ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਪਾਸਾਰੀ ਹੈ। ਕਿੱਸਾ-ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਗਾਇਨ ਲਈ ਦੋ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈਆਂ ਪਹਿਲੀ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ। ਸਾਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਨੂੰ ‘ਕਵੀਸਰੀ’ ਅਤੇ ਸਾਜ਼ਾਂ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ‘ਗੌਣ’ ਨੂੰ ਚਾਰ ਭਾਗਾਂ ਢਾਡੀ, ਤੂਬਾ, ਕਿੰਗ, ਤੂਬੀ ਗਾਇਕਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਕਿੱਸਾ-ਗਾਇਕੀ ਦੀਆਂ ਪੰਜੇ ਵੰਨਗੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਕਿੱਸੇ ਲਗਭਗ ਸਮਾਨਅੰਤਰ ਹੀ ਨਾਇਕ/ਨਾਇਕਾਵਾਂ ਦੇ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਹਰੇਕ ਵੰਨਗੀ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਕਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਗਾਉਣ ਦੀਆਂ ਤਰਜਾਂ, ਰਾਗ ਅਤੇ ਤਾਲ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਹਨ।

ਕਿੰਗ ਕਿੱਸਾ-ਗਾਇਕੀ: ਕਿੰਗ ਸਾਜ਼ ਨਾਲ ਗਾਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਕਿੱਸਾ-ਗਾਇਕੀ ਨੂੰ ‘ਕਿੰਗ ਕਿੱਸਾ-ਗਾਇਕੀ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਕਿੱਸਾ-ਗਾਇਕੀ ਦੀ ਤੂਬਾ ਵੰਨਗੀ ਨੂੰ ਦੇਖ-ਸੁਣ ਕੇ ਉਤਪਨ ਹੋਈ ਹੈ। ਵਿਰਾਸਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਅਲੋਪ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਵੰਨਗੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿੰਗ-ਕਿੱਸਾ ਗਾਇਕੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਹੀ ਗਾਇਨ ਵਿਧੀ, ਧੁਨਾਂ, ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ, ਪਹਿਰਾਵਾ, ਨੁਹਾਰ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਕ ਮਿਠਾਸ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕਿੰਗ ਸਾਜ਼ ਨਾਲ ਗਾਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਗਾਇਕੀ ਮੱਧ ਲੈਅ ਅਤੇ ਮੱਧ ਸਪਤਕ ਵਿਚ ਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਮਰਦਾਵੀ ਗਾਇਕਾਂ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ ਬਹੁਤ ਸੁਰੀਲੀਆਂ, ਸਾਫ਼, ਸਪੱਸ਼ਟ ਅਤੇ ਮਿੱਠੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਟੁੰਬਣ ਵਾਲੀ ਕਮਾਲ ਦੀ ਕਲਾਕਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਗਾਇਕਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਦਾ ਤੌਰ-ਤਰੀਕਾ ਤੂਬੇ ਗਾਇਕਾਂ ਅਤੇ ਤੂਬੀ ਗਾਇਕਾਂ ਵਾਂਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰਤੀ ਗਾਇਕੀ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ ਅਤੇ ਵਿਧੀ ਤੂਬੀ ਗਾਇਕੀ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਗੀਤ ਜਗਤ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਹੀ ਸਥਾਪਨਾ ਅਤੇ ਪਛਾਣਯੋਗ ਸਰੂਪਿਕ ਸਥਿਤੀ ਬਣਾਈ ਹੈ। ਕਿੰਗ ਗਾਇਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਹਰੇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਦਿਲ ਨੂੰ ਸਕੂਨ ਅਤੇ ਆਨੰਦ ਦੀ ਬਹੁਰੰਗੀ ਝਲਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਦੇ ਕਠਿਨ ਰਸਤਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਹੋਈ

ਭੱਟੀ, ਮਿਰਜ਼ਾ, ਪੂਰਨ ਭਗਤ, ਰਾਜਾ ਰਸਾਲੂ, ਜਿਉਣਾ ਮੌੜ, ਜੈਮਲ ਫੱਤਾ, ਸੈਫੁਲ ਮਲੂਕ, ਕੌਲਾਂ, ਚਾਰੇ ਸਾਹਿਬਜਾਦੇ, ਹੀਰ ਆਦਿ ਕਿਸੇ ਇਹਨਾਂ ਕਿੰਗ ਗਾਇਕਾਂ ਦੇ ਮਨ ਭਾਉਦੇ ਕਿਸੇ ਹਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਕਿੰਗ ਕਿਸਾ-ਗਾਇਕੀ ਦਾ ਅਖਾੜਾ ਮੇਲਿਆਂ, ਮੁਸਾਹਬਿਆਂ, ਤਿਉਹਾਰਾਂ, ਪੀਰਾਂ-ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਦਰਗਾਹਾਂ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਸੱਥਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਹੀ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਅਖਾੜੇ ਦੀ ਮਿਤੀ ਨਿਯਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਬੰਧਿਤ ਪੰਚਾਇਤਾਂ, ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਪਾਰਟੀ ਕਿਸੇ ਬੋਹੜ ਜਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਸੱਥ ਵਿਚਲੀ ਜਗ੍ਹਾ ਨੂੰ ਧੋ ਸੰਵਾਰ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਗਾਇਕਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਤਿਆ ਦੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਾਫ਼-ਸਫ਼ਾਈ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਕਿ ਦਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਅਤੇ ਗਾਇਕਾਂ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਦੀ ਮਹਿਮਾਂ ਬਣੀ ਰਹੇ। ਨਿਯਤ ਕੀਤੇ ਦਿਨ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਤੇ ਹੁੰਮ-ਹੁਮਾ ਕੇ ਪਹੁੰਚੇ ਸਰੋਤੇ ਜਦ ਅਖਾੜੇ ਦੀ ਨਿਸ਼ਚਤ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਲਿੰਸੂ-ਲਿੰਸੂ ਕਰਦੇ ਪਹਿਰਾਵੇ, ਮਾਵੇ ਵਾਲੀਆਂ ਪੱਗਾਂ ਅਤੇ ਸੋਨ-ਸੁਨਹਿਰੀ ਕੈਂਥਿਆਂ ਨਾਲ ਸਜੇ ਇਹ ਕਲਾਕਾਰ ਅਖਾੜੇ ਨੂੰ ਸਿਰ ਝੁਕਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਛਤਹਿ ਬੁਲਾਉਂਦੇ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਹ ਕਲਾਕਾਰ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਮੁਤਾਬਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਅਖਾੜੇ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਪਿੱਛੋਂ ਜਦੋਂ ਅਖਾੜਾ ਲੋਰ ਦੀ ਸਿਖਰ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਮੰਤਰ ਮੁਗਧ ਹੋਏ ਸਰੋਤੇ ਇਹਨਾਂ ਗਾਇਕਾਂ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਵਜੋਂ ਮਾਇਆ ਵੀ ਦਿੰਦੇ। ਇਹਨਾਂ ਗਾਇਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਇਨੀਆਂ ਸੁਰੀਲੀਆਂ ਅਤੇ ਪੱਕੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਸਪੀਕਰਾਂ ਦੇ ਵੀ ਸਾਰੇ ਅਖਾੜੇ ਵਿਚ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤੱਕ ਸੁਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਗਾਇਕ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਜਾਂ ਗੀਤ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉੱਚੀ ਲੰਮੀ ਹੇਕ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਚਕਾਰ ਥਾਂ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ‘ਓ ਮੇਰੇ ਬੇਲੀਓ! ਓ ਮੇਰੇ ਹਾਣੀਓ’ ਵਰਗੇ ਸੰਬੋਧਨਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਗਾਇਕੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਅਖਾੜੇ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਗਾਇਕ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਹੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਾਬੂ ਰਜਬ ਅਲੀ ਨੇ ਅਖਾੜੇ ਲਈ ‘ਕਚਹਿਰੀ’ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਅਖਾੜੇ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਮਰਦ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਚੱਲੀ ਆ ਰਹੀ ਪਰੰਪਰਿਕ ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸਾ-ਗਾਇਕੀ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਗਾਇਕੀ ਹੀ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਿੰਗ ਗਾਇਕ ਆਪਣੀਆਂ ਧੁਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪੀਲੂ, ਆਸਾ, ਭੈਰਵੀ, ਦਰਬਾਰੀ, ਸਾਰੰਗ, ਖਮਾਜ਼, ਬਿਲਾਵਲ ਅਤੇ ਤੋੜੀ ਆਦਿ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗਾਇਕ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕਹਿਰਵਾ ਤਾਲ ਦੀਆਂ ਵੱਖ - ਵੱਖ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਗਾਇਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਭਾਵ ਬਿਲਕੁਲ ਨਾ-ਮਾਤਰ ਹੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਸ ਗਾਇਕੀ ਦਾ ਕੋਈ ਟਾਵਾਂ-ਟਾਵਾਂ ਵਾਰਸ ਜਿਉਂਦਾ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਸਾਜ਼ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਤੂੰਬੀ ਉੱਤੇ ਗਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਵਾਲਾ ਕਲਾਕਾਰ ਆਪ ਹੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭੂਦ ਹੀ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਤੁੰਬੀ ਗਾਇਕਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਿੰਗ ਗਾਇਕਾਂ ਦੀ ਗਾਇਕੀ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ ਲੈਅ, ਬਾਰੀਕੀਪਨ, ਕਣ, ਖਟਕਾ, ਗਮਕ, ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਕ ਤਿਆਰੀ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗਾਇਕ ਲੈ ਅਤੇ ਤਾਲ ਲਈ ਢੋਲਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਗਾਇਕੀ ਵਿਚ ਹੋਰ ਮਿਠਾਸ, ਰੂਹਦਾਰੀ ਅਤੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਭਰਨ ਲਈ ਚਿਮਟਾ, ਘੜੇ ਅਤੇ ਅਲਗੋਜ਼ਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਰੰਗ ਭਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਗਾਇਕਾਂ ਦੀ ਗਾਇਕੀ ਕਵੀਸ਼ਰਾਂ, ਢਾਡੀਆਂ ਤੇ ਤੁੰਬੇ ਅਲਗੋਜੇ ਵਾਲੇ ਗਾਇਕਾਂ ਦੀ ਤਰਾਂ ਆਗੂ ਪਾਛੂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਇਕੱਲਾ ਗਾਇਕ ਹੀ ਆਪਣੇ ਦਮ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਗਾਇਕੀ ਦਾ ਲੋਹਾ ਮਨਵਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਤਿੰਨ ਤਾਰਾਂ ਵਾਲੀ ਕਿੰਗ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨੇ ਤਾਰਾਂ ਦੇ ਮਿਲਾਨ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਤਾਰ 'ਸ' ਸੁਰ ਤੇ ਮਿਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਚਕਾਰਲੀ ਗਰਾਮ ਵਿਚ ਮਿਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸੁਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਿੰਗ ਗਾਇਕ ਕਰਮਜੀਤ ਸਾਗਰ ਆਪਣੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਸਮੇਂ ਦੋ ਤਾਰਾਂ ਵਾਲੀ ਕਿੰਗ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਤਾਰ ਨੂੰ 'ਸ' ਸੁਰ ਉੱਪਰ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਤਾਰ ਨੂੰ ਰਾਗ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸੁਰ ਰੇ, ਮ ਜਾਂ ਪ ਸੁਰ ਤੇ ਸੁਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਾਜ਼ ਦੀ ਵਾਦਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਤੁੰਬੀ ਅਤੇ ਤੁੰਬੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਪਸੀ ਸਾਜ਼ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤੇ ਸਰੋਤੇ ਅਤੇ ਗਾਇਕ ਤੁੰਬੀ ਅਤੇ ਕਿੰਗ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੱਖਰਤਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਜਾਉਣ ਦੀ ਵਿਧੀ ਵਿਚ ਫਰਕ ਹੈ। ਤੁੰਬੀ ਦੀ ਤਾਰ ਨੂੰ ਤੁੰਬੀ ਵਿਚਲੇ ਸਥਿਤ ਤੁੰਬੇ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਅੰਦਰਲੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਉੱਗਲ ਨਾਲ ਵਜਾ ਕੇ ਝਨਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕਿੰਗ ਦੀ ਤਾਰ ਨੂੰ ਸਮਾਂਤਰ/ਸਮਰੂਪ ਜਗ੍ਹਾ ਤੋਂ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਉੱਗਲ ਨਾਲ ਕਿੰਗ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਵਜਾ ਕੇ ਝਨਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਗਾਇਕੀ ਸਹਿਜ ਭਰਪੂਰ ਭਾਵਾਤਮਕ, ਰਸੀਲੀ, ਮੱਧਮ ਲੈਅ ਅਤੇ ਸੁਰੀਲੇ ਮੱਧ ਸਪਤਕ ਵਾਲੇ ਸੁਰ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਗਾਇਕਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਿੱਸੇ, ਪ੍ਰਸੰਗ, ਲੰਮੀਆਂ ਗਾਥਾਵਾਂ, ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ ਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਗੀਤ ਜੁਬਾਨੀ ਕੰਠ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗਾਇਕ ਕਿਸੀ ਕਥਾ, ਵਾਰਤਾ, ਗਾਥਾ, ਵਾਰਾਂ ਜਾਂ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਪੂਰੇ ਵਰਣਨ ਨੂੰ 'ਲੜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ' ਅਤੇ ਟੁੱਟਵੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ 'ਰੰਗ' ਜਾਂ 'ਤਰਜ਼' ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਗਾਇਕ ਸਦਾਚਾਰਕ ਜਾਂ ਹਾਸਰਸ ਭਰਪੂਰ ਪੰਜ ਛੇ ਬੰਦਾਂ ਵਾਲੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵੀ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਗਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗਾਇਕ ਕਵੀਸ਼ਰਾਂ, ਢਾਡੀਆਂ, ਤੁੰਬਾ ਗਾਇਕਾਂ ਅਤੇ ਤੁੰਬੀ ਗਾਇਕਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਗਾਉਣ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਾਹ ਦਹੂਦ, ਰੂਪ ਬਸੰਤ, ਦੁੱਲਾ

ਅਜਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 1960 -1970 ਦੇ ਦੌਰ ਤੱਕ ਇਹ ਗਾਇਕੀ ਆਪਣੇ ਸਿਖਰਾਂ ਤੇ ਰਹੀ ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਪਤਨ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰਦੀ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਸੌਕ, ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਹਰ-ਰੋਜ਼ ਨਵਾਂ ਰੰਗ ਭਰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਕਿੰਗ ਕਿੱਸਾ-ਗਾਇਕੀ ਵੀ ਖੰਭ ਲਾ ਕੇ ਉੱਡ ਰਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਅਜੋਕੇ ਸਮਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਪੱਛਮੀਂ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਿੰਗ ਗਾਇਕੀ ਆਪਣੇ ਆਖਰੀ ਸੁਆਸਾਂ ਤੇ ਹੈ। ਪੌਪ ਗਾਇਕੀ ਦਾ ਜਮਾਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਉੱਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅੱਜ ਇਸ ਕਲਾ ਦੀ ਉਤਨੀ ਮੰਗ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿੰਨੀ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਕਿੰਗ ਕਿੱਸਾ-ਗਾਇਕੀ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਅੱਜ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਕਰ ਕੇ ਅਖਾਡਿਆਂ ਵਿਚ ਗਾਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਇਸ ਗਾਇਕੀ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਧੁੰਦਲਾ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਇਸ ਗਾਇਕੀ ਤੋਂ ਦਿਨੋਂ-ਦਿਨ ਦੂਰ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਗਾਇਕੀ ਜੋ ਕਦੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਦੀ ਤਰਜ਼ਮਾਨੀ ਕਰਦੀ ਸੀ ਅੱਜ ਸਾਡੀ ਸੋਚ ਤੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਗਾਇਕੀ ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਇਸ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਨੂੰ ਨਾਂ ਸਾਂਭਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਇਸ ਗਾਇਕੀ ਦੇ ਅਲੋਪ ਹੋਣ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਗਾਇਕਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣਾਂ ਨਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਮਹੀਆਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਨ ਵਰਗਾ ਹੀ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਅੱਜ ਇਹਨਾਂ ਕਿੱਸਾ ਗਾਇਕਾਂ ਦੇ ਆਖਾੜੇ ਗਿਣੀਆਂ-ਚੁਣੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਹੀ ਦੇਖਣ-ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਕਿਤੇ ਟਾਵੇਂ-ਟਾਵੇਂ ਮਿਲਦੇ ਵੀ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਆਖਾੜੇ ਬਹੁਤ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿਨ, ਤਰੀਕ, ਸਮਾਂ ਪਤਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਭਰਿਆ ਕੰਮ ਹੈ।

ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਦਾਅਵੇ ਨਾਲ ਇਹ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿੰਗ ਕਿੱਸਾ-ਗਾਇਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਉਹ ਸੁੱਚਾ ਮੌਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਮਾੜਾ ਸਮਾਂ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਇਸ ਗਾਇਕੀ ਦੀ ਮਹਿਕ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਮਿਲਣ ਵਾਲਾ ਆਨੰਦ ਕਰੀ ਵੀ ਮਿਟ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਿੰਗ ਕਿੱਸ-ਗਾਇਕੀ ਵਿਚੋਂ ਅੱਜ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਤਨ ਸਾਹਿਤ, ਸਭਿਆਚਾਰ, ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗਾਇਕੀ ਦੀ ਵੱਖਰਤਾ ਦਾ ਆਨੰਦ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਣ ਜਾਂ ਦੇਖ ਕੇ ਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਅਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਨਾਂ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਕਿਤਾਬੀ ਤੌਰ ਤੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ। ਜੇਕਰ ਅੱਜ ਵੀ ਅਸੀਂ ਇਸ ਗਾਇਕੀ ਦੀ ਕਦਰ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਉਹ ਦਿਨ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਗਾਇਕੀ ਨੂੰ ਡਾਇਨਾਸੋਰ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਵਾਂਗੂ ਸਿਰਫ਼ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਤੇ ਹੀ ਦੇਖਾਂਗੇ ਨਾ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਨੂੰ ਅਖਾਡਿਆਂ ਵਿਚ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਦੇਖ ਕੇ ਆਨੰਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰ ਸਕਾਂਗੇ।

ਖੋਜਾਰਬੀ

ਸੰਗੀਤ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ।

ਰਾਗ ਕੇਦਾਰਾ

ਸੁਰਲਿਪੀ ਸਰਦਾਰ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਬਾਟ : ਕਲਿਆਣ(ਦੋਵੇਂ 'ਮ') ਜਾਤੀ : ਔਡਵ-ਛਾਡਵ॥ ਵਰਜਿਤ : ਅਰੋਹ ਵਿਚ 'ਰ' ਤੇ 'ਧ' ਅਵਰੋਹ ਵਿਚ 'ਗ' ॥
ਸਮਾਂ : ਰਾਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਹਿਰ ॥ ਵਾਦੀ/ਸੰਵਾਦੀ : ਮ/ਸ

ਆਰੋਹ : ਸ ਮ, ਮ ਧ, ਧ ਧ, ਨ ਧ ਸੰ ॥ ਅਵਰੋਹ : ਸੰ ਨ ਧ ਧ, ਮੇ ਧ ਧ ਧ ਮ, ਮ ਰ ਸ ॥

x	2			0		3			x	2			0		3					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
ਅਸਥਾਈ																				
ਸ	ਸ	ਰ	-	ਸ	ਪ	-	ਪ	-	-	ਪ	ਮ'	ਧ	ਪ	ਮ	ਗ	-	ਪ	-	-	
ਹ	ਰਿ	ਕੇ	s	s	ਨਾ	s	ਮ'	s	s	ਕੇ	s	ਬਿਆ	s	ਪਾ	s	ਰੀ	s	s	s	
ਪ	ਸੰ	ਧ	ਪ	-	ਪ	ਮੇ	ਧ	ਪ	-	ਮ	-	ਰ	-	ਸ	ਰ	-	ਸ	-	-	
ਹ	ਰਿ	ਕੇ	s	s	ਨਾ	s	ਮ	s	s	ਕੇ	s	ਬਿਆ	s	ਪਾ	s	ਰੀ	s	s	s	
ਮ	-	ਮ	-	ਗ	ਪ	-	ਪ	-	ਪ	ਧ	ਸੰ	ਧ	-	ਪ	ਮੇ	ਧ	ਧ	-	-	
ਹੀ	s	ਰਾ	s	s	ਹਾ	s	ਥਿ	s	ਚੜ੍ਹਿ	ਆ	s	ਨਿ	s	ਰ	ਮੋ	s	ਲ	ਕ	s	
ਪ	ਸੰ	ਧ	-	ਪ	ਪ	-	ਮੇ	ਧ	ਪ	ਮ	-	ਰ	-	ਸ	ਰ	-	ਸ	-	-	
ਛੂ	s	ਟਿ	s	ਗ	ਈ	s	s	s	ਸੰ	ਸਾ	s	s	s	ਰੀ	s	s	s	s	s	
ਅੰਤਰਾ																				
ਪ	ਪ	ਪ	-	-	ਨ	ਧ	ਨ	-	-	ਸੰ	-	ਸੰ	-	-	ਨ	ਰ'	ਸੰ	-	-	
ਕਿ	ਨ	ਹੀ	s	s	ਬ	ਨ	ਜਿਆ	s	ਕਾਂ	s	ਸੀ	s	s	ਤਾਂ	s	ਬਾ	s	s	s	
ਧ	ਨ	ਧ	ਨ	-	ਸੰ	-	ਸੰ	-	ਸੰ	ਧ	ਰ'	ਸੰ	ਨ	ਧ	ਪ	-	-	-	-	
ਕਿ	ਨ	ਹੀ	s	s	ਲਉ	s	ਗ	s	ਸੁ	ਪਾ	s	s	s	ਰੀ	s	s	s	s	s	
ਮ	-	ਮ	-	ਗ	ਪ	ਪ	ਪ	-	-	ਧ	ਸੰ	ਧ	-	ਪ	ਮੇ	ਧ	ਪ	-	-	
ਸੰ	s	ਤਹੁ	s	s	ਬ	ਨ	ਜਿਆ	s	ਨਾ	s	ਮ	s	ਗੋ	ਬਿੰ	ਦ	ਕਾ	s	s	s	
ਪ	ਸੰ	ਧ	-	ਪ	ਪ	-	ਮ'	ਧ	ਪ	ਮ	-	ਰ	-	ਸ	ਰ	-	ਸ	-	-	
ਐ	s	ਸੀ	s	s	ਖੇ	s	ਪ	s	ਹ	ਮ'	s	s	s	ਰੀ	s	s	s	s	s	

ਸੁਰਲਿਪੀ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਅਰਥ

ਕਿਨਹੀ ਬਨਜਿਆ ਕਾਂਸੀ ਤਾਂਬਾ ਕਿਨਹੀ ਲਉਗ ਸੁਪਾਰੀ ॥

kinehee banajiaa kaa(n)see thaan(baa) kinehee loug supaaree ||

Some deal in bronze and copper, some in cloves and betel nuts.

ਸੰਤੁ ਬਨਜਿਆ ਨਾਮੁ ਗੋਬਿਦ ਕਾ ਐਸੀ ਖੇਪ ਹਮਾਰੀ ॥੧॥

sa(n)thahu banajiaa naam gobidh kaa aisee khaep hamaaree ||1||

The Saints deal in the Naam, the Name of the Lord of the Universe. Such is my merchandise as well. ||1||

ਹਰਿ ਕੇ ਨਾਮ ਕੇ ਬਿਆਪਾਰੀ ॥

har kae naam kae biaapaaree ||

I am a trader in the Name of the Lord.

ਹੀਰਾ ਹਾਬਿ ਚੜਿਆ ਨਿਰਮੋਲਕੁ ਛੁਟਿ ਗਈ ਸੰਸਾਰੀ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥

heeraa haathh charriaa niramolak shhoott gee sa(n)saaree ||1|| rehaao ||

The priceless diamond has come into my hands. I have left the world behind. ||1||Pausell

ਸਾਚੇ ਲਾਏ ਤਉ ਸਰ ਲਾਗੇ ਸਾਚੇ ਕੇ ਬਿਉਹਾਰੀ ॥

saachae laaeae tho sach laagae saachae kae biouhaaree ||

When the True Lord attached me, then I was attached to Truth. I am a trader of the True Lord.

ਸਾਚੀ ਬਸਤੁ ਕੇ ਭਾਰ ਚਲਾਏ ਪਹੁਚੇ ਜਾਇ ਭੰਡਾਰੀ ॥੨॥

saachee basath kae bhaar chalaaeae pahuchae jaae bha(n)ddaaree ||2||

I have loaded the commodity of Truth; It has reached the Lord, the Treasurer. ||2||

ਆਪਹਿ ਰਤਨ ਜਵਾਹਰ ਮਾਨਿਕ ਆਪੈ ਹੈ ਪਾਸਾਰੀ ॥

aapehi rathan javaahar maanik aapai hai paasaaree ||

He Himself is the pearl, the jewel, the ruby; He Himself is the jeweller.

ਆਪੈ ਦਹ ਦਿਸ ਆਪ ਚਲਾਵੈ ਨਿਹਚਲੁ ਹੈ ਬਿਆਪਾਰੀ ॥੩॥

aapai dheh dhis aap chalaavai nihachal hai biaapaaree ||3||

He Himself spreads out in the ten directions. The Merchant is Eternal and Unchanging. ||3||

ਮਨੁ ਕਰਿ ਬੈਲੁ ਸੁਰਤਿ ਕਰਿ ਪੈਡਾ ਗਿਆਨ ਗੋਨਿ ਭਰਿ ਡਾਰੀ ॥

man kar bail surath kar paiddaa giaan gon bhar ddaaree ||

My mind is the bull, and meditation is the road; I have filled my packs with spiritual wisdom, and loaded them on the bull.

ਕਹਤੁ ਕਬੀਰੁ ਸੁਨਹੁ ਰੇ ਸੰਤੁ ਨਿਬਹੀ ਖੇਪ ਹਮਾਰੀ ॥੪॥੨॥

kehath kabeer sunahu rae sa(n)thahu nibehhee khaep hamaaree ||4||2||

Says Kabeer, listen, O Saints: my merchandise has reached its destination! ||4||2||

EPDM/ PVC/ TPE/ TPR/ EXTRUDED WEATHER STRIPS - PLASTIC MOULDED PARTS - NITRILE/ EPDM FOAM INSULATION

ALP OVERSEAS PVT. LTD.
(RUDRAPUR, UK)

ALP NISHIKAWA CO. PVT. LTD.
(LALRU (PUNJAB))

ALP AEROFLX INDIA P. LTD.
(NOIDA, UP)

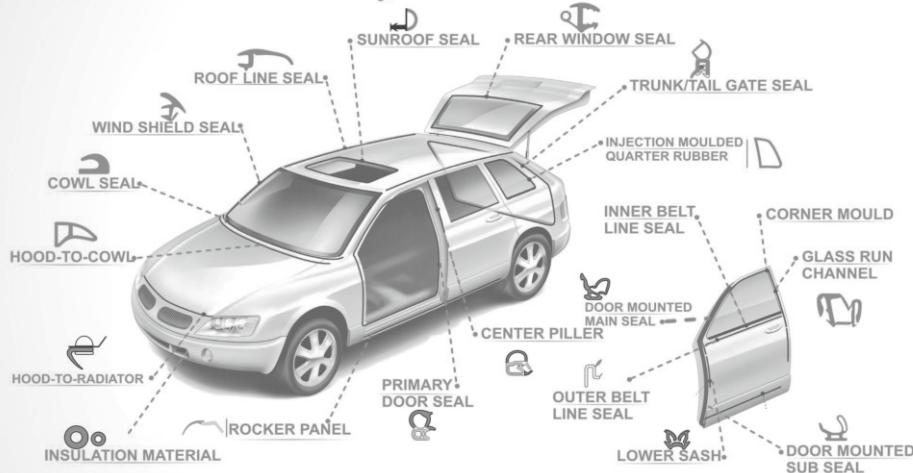

ALP PLASTICS PVT. LTD.
(GURGAON, HARYANA)

ALP POLYMER PARK PVT. LTD.
(GUGALKOTA, NEEMRANA
RAJASTHAN)

Achieving new bench mark

The 1st Choice of Customer
OEM SUPPLIERS TO:

Corporate Office:

Plot No. 32, Sec-18 HUDA, Gurgaon- 122 015 Haryana. INDIA Tel.: +91-124-4731500/600 Fax: +91-124-4731598/599, 4731698/699
E-mail: marketing@alpoverseas.com, Web: www.alpgroup.in

Registered Office: 'Anbros House', 25/31, East Patel Nagar, New Delhi - 110 008 INDIA | CIN: U99999DL1996PTC080083